

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том 13

ВИДАВНИЦТВО ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ
ЛЬВІВ — 1997

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том 13

Здійснено за фінансовою підтримкою
українсько-польського
СП ТзОВ “Польтрансфер”

ВИДАВНИЦТВО ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ
ЛЬВІВ — 1997

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том 13

ВИДАВНИЦТВО ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ
ЛЬВІВ — 1997

УДК 551.732+591.524+594.329+595.423+069.01

Наукові записки Державного природознавчого музею НАН України. — Львів, 1997. — Т. 13. — 130 с.

У збірнику вміщено статті з питань зоології, екології, геології та історії музею. Матеріали, наведені в збірнику, відбивають результати наукових досліджень, проведених в останні роки на території заходу України.

Для ґрунтових зоологів, малакологів, ентомологів, іхтіологів, орнітологів, геологів, працівників заповідників, національних парків, природознавчих і краєзнавчих музеїв.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Климишин О.С. (*відповідальний редактор*), Бокотей А.А. (*відповідальний секретар*), Дригант Д.М., Коновалова І.Б., Малиновський А.К., Меламуд В.В., Різун В.Б., Чорнобай Ю.М.

РЕЦЕНЗЕНТИ: Козловський М.П., Горбань І.М.

*Друкується за постановою вченої ради
Державного природознавчого музею
Національної академії наук України*

Наукове видання

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Державний природознавчий музей

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
ДПМ НАН УКРАЇНИ**

Том 13

Відповідальний редактор О.С. Климишин

Комп'ютерний набір і верстка І.Г. Бронштейн

Адреса редакції:
290008 Львів, вул. Театральна, 18
Державний природознавчий музей НАН України
Телефон: (0322) 72-89-17

ISBN 5-7702-0493-1

© Наукові записки, 1997

УДК 598.2(477)

В.С. Талпош

ЧОРНОШИЙ НОРЕЦЬ (*PODICEPS NIGRICOLLIS* C.L. BREHM) У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ УКРАЇНИ.

Чорноший норєць (*Podiceps nigricollis* C.L. Brehm) недостатньо вивчений птах заходу України, літературні відомості про якого дуже суперечливі. Про нього пишуть як про дуже звичайного птаха на всіх великих ставах (Godun, 1939), звичайного пролітного (Марисова, 1960) або дуже рідкісного на водоймах Північного Поділля (Татаринів, 1973). Конкретних літературних відомостей про його гніздування на заході України надзвичайно мало. Практично вони зводяться до того, що 10.VII.1857 р. (Пеняки) і 27.VII.1877 р. (Міжгір'я) були відловлені молоді нелітаючі особини (Страутман, 1963) і, що 12.VII.1964 р. на оз. Тур (Волинська обл.) спостерігано пуховиків (Татаринів, 1973).

Наші багаторічні спостереження і літературні відомості свідчать про те, що чорноший норєць гніздиться на стоячих водоймах, головним чином ставах з надводною рослинністю. Чисельність його в Тернопільщині коливається в багаторічному аспекті, в останнє десятиріччя вона різко зросла. Так, на ставах по р. Серет в околицях сіл Ренів і Вертелка Зборівського району цей норєць в 1970-73 р.р. не гніздився. Проте, вже в 1974 р. на ставу Вертелка знайшли 16 гнізд серед колонії чорних (*Chlidonias nigra* L.) і білощоких (*Chlidonias hybrida* Pall.) кричків (Талпош, 1974). 19.VI.1974 р. в 14 гніздах були кладки з 1-5 яйцями (в 10 кладках було по 4 яйця, в 4 — по 3, в 2 — по 2, в 2 — по 1 і в 1 кладці — 5 яєць; $\bar{X}=3.07$), а 2 гнізда були порожніми. Одна кладка виявилась змішаною (вона містила по 2 яйця чорношийого норєця і 1 білощокого кричка) і знаходилась в гнізді кричка, поставленому

гнізду норєця, а друга накритою гніздом чорного кричка в одному його яйцем.

9-16.V.1983 р. на ставі біля с. Ренів, що поруч зі ставом Вертелка, трималося біля 1000 чорношийих норєців. Тут, серед колонії звичайного мартина (*Larus ridibundus* L.), 17.V.1983 р. виявили 14 гнізд, в 10 з яких було 1-2 яйця, а 4 були ще порожніми.

3.VI.1984 р. на ставі Вертелка знайшли дві колонії цих норєців: одну (41 гніздо) — серед колонії чорних кричків, а другу (48 гнізд) — серед колонії річкових кричків (*Sterna hirundo* L.) і звичайних мартинів. В 42 гніздах цих колоній знаходилось по 3 яйця, в 15 — по 4, в 14 — по 2, в 14 — по 1 і в 4 — по 5 яєць ($\bar{X}=2.79$).

І.М. Горбань виявив колонію цих птахів (49 гнізд) на ставі біля с. Борсуки Ланівецького р-ну. 1.VII.1985 р. в 6 гніздах цієї колонії пташенята уже вивелись, а в 43 були кладки. В 20 з них знаходилось по 3 яйця, в 10 — по 2, в 10 — по 1 і в 3 — по 4 яйця ($\bar{X}=3.37$).

В 1986 р. чорноший норєць був виявлений на багатьох водоймах Тернопільської обл. Найчисленнішим він виявився по р. Серет, де на системі ставів від с. Верхній Іванів до с. Ратиці гніздилося біля 4000 пар. В одній з колоній біля с. Чистопади Зборівського р-ну (поруч з колонією звичайного мартина) 6.VI.1986 р. нами нараховано 345 гнізд, третю частину з яких пташенята уже покинули, а в інших знаходились сильно насиджені кладки з 2-3, інколи — 4 яйцями ($\bar{X}=2.40$). В 1986 р. ще дві колонії цих норєців разом із звичайними мартинами виявлені на ставах по р. Стрипа в околицях сіл Плотича (12 пар) і Будилів (60 пар) Козівського р-ну. Декілька чорношийих норєців відмічено також в колонії звичайного мартина на ставу біля м. Бережани. Крім того, в цьому ж році І.М. Горбань (особисте повідомлення) колонії цих птахів виявив на ставах по р. Горинь в околицях смт Ланівці (16 пар), сіл Борсуки

(60 пар) і Снігурівка (20 пар) Ланівецького р-ну та с. Матвіївці (21 пара) Шумського р-ну.

Чорноший норєць — перелітний птах заходу України. Навесні він з'являється в кінці березня — першій половині квітня. Найбільш ранні дати прильоту зареєстровані нами 23.III.1985 р. (один птах на р. Серет в околицях Тернополя) і 17.II.1990 р. (30 особин на ставу біля с. Погрібці Зборівського р-ну). Період відкладання яєць дуже розтягнутий і триває, мабуть, з середини квітня (в колонії на ставу біля с. Малашівці Зборівського р-ну перше яйце в кладці відмічено 15.IV.1989 р.) до третьої декади — кінця червня. В повній кладці, звичайно, 2-4 (частіше 3) яйця, зрідка — 5. В повторних кладках переважно 1-2 яйця. Форма яєць овальна. Їх розміри — форма (Ш × 100 / Д) та об'єм ($V = 0,5236 \times Д \times Ш^2$) наведені в табл. 1, з якої видно, що більш мінливою, загалом, є довжина яйця, ніж його ширина. Статистична обробка цифрового матеріалу показала, що немає достовірної різниці в розмірах, формі та об'ємі яєць, відкладених птахами колонії на ставу Вертелка (№ 1, 2) в 1974 р. і 1984 р. (t-критерій відповідно дорівнює 0.21, 0.54, 0.24 і 0.49). Дещо більша різниця в розмірах, формі та об'ємі яєць птахів з колоній на ставах в околицях с. Вертелка (№ 1) і с.м. Заложці (№ 3), але і вона статистично недостовірна (t=1.71, 0.34, 1.73 і 0.71). Порівняння розмірів, форми та об'єму яєць колоній № 2 і № 3 показало наявність достовірних відмін лише у формі (t=1.78, 0.92, 3.74 і 0.23), а колоній № 1 та 4 — лише у довжині яєць (t=3.44, 0.17, 0.80 і 1.77). Загалом, найбільш стабільною є ширина та об'єм яєць, порівняно з їх довжиною і формою.

Розміри, форма та об'єм яєць неоднакові і в межах однієї кладки (n=59). Різниця у довжині яєць і тут, загалом, більша, ніж у їх ширині, хоча в 14 кладках

Таблиця 1

Розміри, форма та об'єм яєць чорношийого норєця в Тернопільській області

Місце, дата	n	Показники	Lim	\bar{X}	m	C.V.
Колонія Вертелка 19.VI.1974	47	Довжина (Д)	41.3-49.7	44.18	0.27	4.20
		Ширина (Ш)	28.1-31.7	29.73	0.11	2.65
		Форма	59.8-73.0	67.41	0.49	4.98
		Об'єм (см ³)	18.8-24.7	20.46	0.20	6.70
Там само	61	Довжина (Д)	40.0-47.6	44.11	0.19	3.37
		Ширина (Ш)	28.0-31.4	29.65	0.10	2.55
		Форма	62.3-72.9	67.27	0.32	3.78
		Об'єм (см ³)	17.6-23.1	20.33	0.17	6.63
Колонія с.м. Заложці 8.VI.1986	57	Довжина (Д)	40.1-51.5	43.55	0.25	4.29
		Ширина (Ш)	28.7-32.4	29.78	0.10	2.42
		Форма	62.1-74.8	68.46	0.36	3.94
		Об'єм (см ³)	18.1-28.3	20.25	0.21	8.00
Колонія Малашівці 1989	80	Довжина (Д)	39.3-46.6	43.10	0.16	3.34
		Ширина (Ш)	27.8-31.0	29.76	0.09	2.55
		Форма	62.9-78.4	68.24	0.91	11.97
		Об'єм (см ³)	16.5-23.3	20.02	0.15	6.49

різниці у ширині яєць виявилась більшою, а в одній — різниці не було. Зокрема, в 59 повних кладках різниця у довжині яєць коливається в межах 0.1-8.0 мм ($\bar{X}=1.88\pm 0.19$; $V=78.72$), а у ширині — 0.0-2.6 мм ($\bar{X}=0.81\pm 0.07$; $V=65.43$). Варіабельність (C.V.) довжини яєць в межах кладки також, загалом, більша ($\text{Lim}=0.13-9.32\%$; $\bar{X}=2.08\pm 0.21$), ніж ширини ($\text{Lim}=0.0-3.92\%$; $\bar{X}=1.35\pm 0.12$), незважаючи на те, що в 22 кладках більш варіабельною виявилась ширина яєць. Різниця за об'ємом яєць в межах кладки (n=59) становить 0.311-7.671 см³ ($\bar{X}=1.5706\pm 0.15$; C.V.=74.49), а її варіабельність (n=37) — 0.94-17.46% ($\bar{X}=3.74\pm 0.35$). Достовірної різниці в розмірах (довжина, ширина), формі та об'ємі яєць в залежності від їх рангу (табл. 2) не виявлено (t-критерій за довжиною яєць не перевищує 1.48; за шириною — 0.27; за формою — 0.64 і за об'ємом — 0.80), хоча тенденція до зменшення об'єму яєць від першого до останнього все-таки простежується.

Таблиця 2

Розміри яєць чорношийого норця в залежності від їх рангу (проміри Д.В. Страшнюка і О.С. Добенька)

Ранг яйця	n	Показники	Довжина, мм	Ширина, мм	Форма (Ш×100/Д)	Об'єм, см ³ $v=0.5236 \times D \times \Pi$
1	9	Lim	41.20-44.4	29.0-30.7	66.8-72.5	18.617-21.541
		X±x	42.81±0.41	29.88±0.22	69.82±0.75	20.024±0.39
		S.V.	2.87	2.24	3.22	5.89
2	9	Lim	40.0-45.4	28.1-30.9	64.5-76.4	16.538-21.824
		X±x	42.93±0.57	29.70±0.30	69.44±1.08	19.8597±0.53
		S.V.	4.01	2.30	4.65	8.06
3	9	Lim	40.4-45.0	28.1-30.5	66.8-73.7	16.703-21.633
		X±x	42.54±0.46	29.76±0.25	69.99±0.74	19.7457±0.48
		S.V.	3.27	2.49	3.17	6.786
4	5	Lim	40.6-42.7	28.4-30.9	68.4-72.7	17.146-21.201
		X±x	41.90±0.40	29.66±0.49	70.78±0.81	19.3374±0.77
		S.V.	2.12	3.67	2.56	8.89

Вилуплення пташенят починається з другої половини травня (30.V.1986 р. нами спостерігалися дорослі птахи з пуховиками). Кількість пуховиків у виводку 1-4. У ставах Тернопільщини в першій половині червня 1986 р. відмічено 7 виводків з 1 пуховиком, 30 — з 2, 16 — з 3, 3 виводки з 4 пуховиками ($\bar{X}=2.3$).

Ріст чисельності чорношийого норця на Тернопільщині зумовлений збільшенням чисельності кількості колоній звичайного мартина, чорного білощогого крячків, спільне гніздування з якими різко підвищує успішність його розмноження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Марисова І.В. М'ялисько-промислові птахи північної частини Тернопільської області // Наук. зап. Кременецьк. держ. пед. ін-ту, Тернопіль, 1960. — 5. — С.185-208.
- Страутман Ф.И. Птицы западных областей УССР. — Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1963. — 1 — 200 с.

Талпош В.С. О гнездовании крачки белошеюй (*Chlidonias hybrida* Pall.) на западе УССР // Вестн. зоол. — 1977. — № 4. — С.83-86.

Татаринов К.А. Фауна хребетних заходу України. — Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1973. — 257 с.

Poduy Z. Badania avifauny północnej krawędzi Podola // Kosmos. — 1939. — 64, № 1. — S.1-59.

Тернопільський педагогічний інститут

Адреса автора: 282009, Україна, Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, Тернопільський педагогічний інститут, Талпош Василь Степанович

V.S. Talposh

BLACK-NECKED GREBE (*PODICEPS NIGRICOLLIS* C.L.BREHM) IN THE TERNOPIIL REGION OF THE UKRAINE

Long lasting investigations of Black-necked Grebe (*Podiceps nigricollis* C.L.Brehm), a bird of passage in the West of Ukraine, have shown the considerable increase of its abundance during the last decade. Black-necked Grebe breeds on stagnant water, mainly on ponds with a riverside vegetation. The most early dates of arrival were 17.II.1990 and 23.III.1985. Clutches were observed from the middle of April (first egg on 15.IV.1989) up to third ten-day period of June. As a rule there were 2-4 eggs in a clutch (often 3, rarely 5); in the renest clutches there were mainly 1-2 eggs. The size, form and eggs volume are given. Hatching of the nestlings began, probably, from the second half of May (30.V.1986 adult birds with hatchlings were observed). Increase of the Black-necked Grebe abundance has been caused by increase of abundance and quantity of colony of Black-headed Gull, Black Tern and Whiskered Tern, which joint nesting improved the success of their reproduction.

Ternopil Pedagogical Institute

Author's address: 282009, Ukraine, Ternopil, M. Kryvonosa Str., 2, Ternopil Pedagogical Institute, Talposh Vasyi

З М І С Т

Зоологія і екологія

<i>Karplus' I.J.</i> Additional Description of <i>Folsomia duodecimoculata</i> Martynova, 1973 (<i>Collembola, Isotomidae</i>) from Ukraine	3
<i>Капрусь І.Я.</i> Деякі параметри різноманіття угруповань ногохвісток у корінних і похідних лісах Українських Карпат	8
<i>Меламуд В.В.</i> Панцерні кліщі (<i>Oribatei, Acariformes</i>) ґрунту та підстилki смерекових лісів Українських Карпат	24
<i>Стадниченко А.П., Градівський В.М.</i> Молюски роду <i>Lithoglyphus</i> (<i>Gastropoda, Pectinibranchia, Lithoglyphidae</i>) на Заході України	31
<i>Стадниченко А.П., Киричук Г.Е.</i> Значення особливостей будови порового апарату черепашки для таксономії молюсків надродини <i>Pisidioidea</i>	44
<i>Царик Й.В., Яворський І.П.</i> Гетерогенність популяцій малого ставковика (<i>Lymnaea truncatula</i> Müll., 1774) за щільністю і віковою структурою на пасовищах Передкарпаття та суміжних територій	57
<i>Сверлова Н.В.</i> Деякі зміни у видовому складі наземної малакофауни Львова за останні 100 років	65
<i>Подобівський С.С.</i> Каталог фауни твердокрилих підродин <i>Ernobiinae</i> і <i>Anobiinae</i> (<i>Anobiidae</i>) заходу України	69
<i>Гладунко І.Й., Павлюк Р.С.</i> Живлення струмкової форелі (<i>Salmo trutta</i> m. <i>fario</i> Linnaeus, 1758) у річках Сколівських Бескид	79
<i>Марисова І.В.</i> Скеляр (<i>Monticola saxatilis</i> L.) на заході України	83

<i>Талпош В.С.</i> Черноший норець (<i>Podiceps nigricollis</i> C.L. Brehm) у Тернопільській області України	88
---	----

Геологія

<i>Дригант Д.М., Карпенчук Ю.Р.</i> Стратиграфія кембрійських відкладів Передкарпатського прогину	94
---	----

Сторінки історії музею

<i>Климишин О.С.</i> Етапи розвитку природознавчого музею у Львові	114
--	-----

Короткі повідомлення

<i>Годунько Р.Й., Леснік В.В.</i> Личинки одноденок (<i>Ephemeroptera</i>) як компонент раціону денних видів риб	40
<i>Різн В.Б., Коновалова І.В., Яницький Т.П.</i> Нові місця знахідок червонокнижників видів прямокрилих, твердокрилих і лускокрилих комах (<i>Insecta: Orthoptera, Coleoptera, Lepidoptera</i>)	64
<i>Різн В.Б., Мателешко О.Ю.</i> <i>Parophonus mendax</i> (Rossi, 1790) (<i>Coleoptera, Carabidae</i>) — новий вид для фауни України	68
<i>Rizun V.B.</i> On study of <i>Carabus (Eucarabus) obsoletus</i> Sturm, 1815 (<i>Coleoptera, Carabidae</i>) bionomy	82
<i>Сусуловський А.С., Головачов О.В.</i> <i>Chiloplectus</i> Andrassy, 1984 (<i>Nematoda: Plectida</i>) — новий для фауни України рід нематод.	87
<i>Покиньчереда В.Ф.</i> Зимівля рукокрилих на території Кузійського масиву Карпатського біосферного заповідника	124

Скільський І.В., Годованець Б.Й., Бучко В.В., Школьний І.С., Кучінік Л.В. Спостереження рідкісних і нечисленних видів птахів у Чернівецькій області.....	125
---	-----

CONTENTS

Zoology and Ecology

Kaprus' I.J. Additional Description of <i>Folsomia duodecimoculata</i> Martynova, 1973 (<i>Collembola, Isotomidae</i>) from Ukraine.....	3
Kaprus' I.J. Some Parameters of Springtails Communities Diversity in Virgin and Secondary Forests in the Ukrainian Carpathians.....	8
Melamud V.V. The Soil-Dwelling Oribatei Mites, (<i>Acariformes</i>) of the Ukrainian Carpathians Fir-Tree Forests	24
Stadnichenko A.P., Gradvsky V.M. <i>Lithoglyphus</i> (<i>Gastropoda, Pectinibranchia, Lithoglyphidae</i>) Molluscs of the West of Ukraine.....	31
Stadnichenko A.P., Kirichuk G.E. The Importance of Porey's System Structure Peculiarities of Shell for the Taxonomy of the <i>Pisidioidea</i> Molluscs	44
Tsaryk Y.V., Yavorsky I.P. The Density and Age Structure Heterogeneities of <i>Lymnaea truncatula</i> Müll., 1774 Populations on Pastures of Ciscarpathians and Adjoining Territories.....	57
Sverlova N.V. Some Changes in Species Structure of Ground Molluscs of Lviv for the Last 100 Years	65
Podobivsky S.S. Catalogue of Fauna of <i>Ernobiinae</i> and <i>Anobiinae</i> Beetles (<i>Coleoptera, Anobiidae</i>) from the West of Ukraine.....	69

Hladunko I.Y., Pauliuk R. S. Nourishment of Stream Trout (<i>Salmo trutta m. fario</i> Linnæus, 1758) in the Rivers of Skolivski Beskydy Massif.....	79
Marysova I.V. Rock Thrush (<i>Monticola saxatilis</i> L.) in the West of Ukraine	83
Talposh V.S. Black-Necked Grebe (<i>Podiceps nigricollis</i> C.L. Brehm) in the Ternopil Region of the Ukraine.....	88

Geology

Drygant D.M., Karpenchuk Y.R. The Stratigraphy of the Cambrian Deposits in Carpathian Roredeep	94
---	----

Stages of the Museum History

Klymyshyn A.S. Stages of the Development of the Museum of Natural History in Lviv	114
--	-----

Short messages

Hodunko R.Y., Lesnik V.V. Mayflyer (<i>Ephemeroptera</i>) Larvae as Component of Nourishment of Some Fish Species	43
Rizun V.B., Konovalova I.B., Yanytsky T.P. New Localities of Red Data Book Species of Insects (<i>Insecta: Orthoptera, Coleoptera, Lepidoptera</i>).....	64
Rizun V.B., Mateleshko O.Y. <i>Parophonus mendax</i> (Rossi, 1790) (<i>Coleoptera, Carabidae</i>) — New Species for the Fauna of Ukraine.....	68
Rizun V.B. On study of <i>Carabus (Eucarabus) obsoletus</i> Sturm, 1815 (<i>Coleoptera, Carabidae</i>) bionomy.....	82
Susulovsky A.S., Golovachov A.V. <i>Chiloplectus</i> Andrassy, 1984 (<i>Nematoda: Plectida</i>) — New Genus of Nematodes for the Fauna of Ukraine.....	87